

Lietuvos gyventojų ekonominis stresas ir nepritekliaus socialinės ekonominės nelygybės perspektyvoje

Vaida Servetkienė, Aistė Diržytė, Aleksandras Patapas

*Mykolo Romerio universitetas,
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius*

DOI:10.13165/VPA-17-16-2-09

Anotacija. *Daugelis autorių, tiriančių visuomenės gyvenimo kokybę siekiant priimti teisingus, efektyvius ir etiškus valstybės valdymo sprendimus, paskutiniu metu pradėjo nagrinėti ekonominio streso konstrukciją. Teigiama, kad ekonominis stresas, kaip ir ekonominiai sunkumai, neigiamai veikia kai kurių visuomenės grupių psichologinę gerovę ir net psichinę bei fizinę sveikatą taip sukurdami tiesioginius ir netiesioginius nuostolius valstybei. Lietuvoje gyventojų ekonominiai sunkumai ir ekonominis stresas nagrinėjami ribotai. Šiuo tyrimu siekiama išsiaiškinti, kokius ekonominius sunkumus patiria Lietuvos gyventojai ir koks ekonominio streso lygis yra skirtingas pajamas turinčiose grupėse. Tyrimo rezultatai parodė, kad didžioji dalis (apie 40 proc.) Lietuvos namų ūkių yra nuolat slegiami rūpesčių dėl sunkios materialios padėties, patiria ekonominius sunkumus, jaučia pinigų stygių ar turi skolintis. Taip pat atskleidė statistiškai reikšmingus ekonominių sunkumų ir ekonominio streso skirtumus tarp skirtingas pajamas turinčių kvintilių grupių ir skirtingų subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupių.*

Reikšminiai žodžiai: *ekonominiai sunkumai, ekonominė deprivacija, pajamos, socialinė ekonominė nelygybė.*

Keywords: *economic hardship, economic deprivation, income, social economic inequality.*

Straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Socialinė ekonominė nelygybė: veiksniai, pasekmės gyvenimo kokybei ir mažinimo būdai“ Nr. GER-009/2015.

Išvadas

Daugelis autorių, tiriančių visuomenės gyvenimo kokybę siekiant priimti teisėtus, efektyvius ir etiškus valstybės valdymo sprendimus, paskutiniu metu pradėjo nagrinėti ekonominio streso konstrukta (Barlett, C. P.; Anderson, C. A., 2013). Jų teigimu, ekonominis stresas, kaip ir ekonominiai sunkumai, neigiamai veikia kai kurių visuomenės grupių psichologinę gerovę ir net psichinę bei fizinę sveikatą taip sukurdami tiesioginius ir netiesioginius nuostolius valstybei.

Lietuvoje visuomenės ekonominiai sunkumai ir ekonominis stresas nagrinėjami ribotai. Lietuvos statistikos departamentas, vykdydamas 2003 metų birželio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (EB) Nr. 1177/2003 dėl bendrijos statistikos apie pajamas ir gyvenimo sąlygas nuostatas, nuo 2005 metų renka duomenis apie Lietuvos gyventojų materialias gyvenimo sąlygas: namų ūkių pajamas, užimtumą, būsto sąlygas ir problemas, gyvenimo sąlygų vertinimą, galimybę patenkinti tam tikrus poreikius. Lietuvos statistikos departamentas taip pat yra paskelbęs 2005–2015 m. Lietuvos gyvenimo kokybės rodiklius, tarp kurių materialias gyvenimo sąlygas apibūdinantys rodikliai yra šie:

1. Materialinio nepritekliaus lygis (proc.) – rodiklis, rodantis, kokią visų gyventojų dalį sudaro asmenys, kurie dėl lėšų stokos susiduria su tam tikrais materialinio nepritekliaus elementais. Asmuo laikomas susiduriančiu su dideliu materialiniu nepriteklumi, jei jis susiduria su bent keturiais materialinio nepritekliaus elementais iš devynių. Į materialinio nepritekliaus elementų sąrašą įtraukti penki ekonominiai sunkumai ir keturi ilgalaikio naudojimo daiktai, kurių namų ūkis neturi dėl lėšų stokos. Ekonominiai sunkumai: 1) namų ūkis dėl pinigų stokos negali laiku sumokėti būsto nuomos, komunalinių mokesčių, būsto ar kitų paskolų, kredito įmokų, 2) namų ūkis neturi galimybės praleisti bent savaitę atostogų ne namuose, 3) namų ūkis negali sau leisti pakankamai šildyti būsto, 4) namų ūkis negali sau leisti bent kas antrą dieną valgyti mėsos, žuvies ar analogiško vegetariško maisto, 5) namų ūkis negalėtų apmokėti nenumatytų išlaidų (išlaidų suma lygi ankstesnių metų mėnesinei skurdo rizikos ribai) iš savo lėšų. Ilgalaikio naudojimo daiktai: 1) telefonas, įskaitant mobilųjį, 2) spalvotas televizorius, 3) skalbimo mašina, 4) automobilis.
2. Aprūpinimo būstu nepritekliaus lygis (proc.) apibrėžiamas kaip asmenų, gyvenančių perpildytu laikomame būste ir susiduriančių su bent viena iš būsto problemų, dalis. Būstas laikomas perpildytu, jei namų ūkis užima mažiau kambarių, nei nustatytas minimalus kambarių skaičius. Minimalus kambarių skaičius nustatomas taip: vienas kambarys namų ūkiui, vienas kambarys kiekvienai sutuoktinių ar sugyventinių porai, vienas kambarys kiekvienam vyresniam nei 18 metų namų ūkio nariui, nepriskirtam prie ankstesnės kategorijos, vienas kambarys dviems 12–17 metų amžiaus tos pačios lyties asmenims, vienas kambarys kiekvienam 12–17 metų asmeniui, nepriskirtam prie ankstesnės kategorijos, vienas kambarys dviems vaikams iki 12 metų amžiaus. Būsto problemos – varvantis stogas, supuvę langai, grindys ar drėgnos sienos, būstas yra be vonios ar dušo, tualetu

su nutekamuoju vandeniu, per tamsus (neužtenka dienos šviesos, patenkančios per langus), gyvenamoji vieta pasižymi triukšmu, oro ir aplinkos užterštumu, dideliu nusikalstamumu.

Ekonominėje literatūroje ir statistinėse apžvalgose taip pat vartojama materialinio nepritekliaus intensyvumo (angl. *Intensity of material deprivation*) sąvoka, kuri apibrėžiama kaip rodiklis, išreiškiamas vidutiniu materialinio nepritekliaus elementų skaičiumi, tenkančiu vienam asmeniui, kuris dėl lėšų stokos susiduria su minimaliu ar didesniu materialinio nepritekliaus elementų skaičiumi (Lietuvos statistikos departamentas, 2014). Užsienio mokslininkai (Emilie Renahy, Alvarado-Llano, Koh, Quesnel-Vallée, 2012) pažymi, kad materialinio nepritekliaus matavimas yra svarbus įvertinant gyventojų ekonominę atskirtį.

Šiuo tyrimu siekiama išsiaiškinti, kokius ekonominius sunkumus patiria Lietuvos gyventojai, ir koks yra ekonominio streso lygis skirtingas pajamas turinčiose grupėse.

Tyrimo metodologija

Lietuvos gyventojų ekonominio streso ir sunkumų tyrimas buvo atliktas daugiapakopės tikimybinės atrankos būdu. Kitaip tariant, respondentų atranka parengta taip, kad kiekvienas Lietuvos gyventojas turėtų vienodą tikimybę būti apklaustas. Visi tiriamieji buvo asmeniškai prašomi dalyvauti tyrime. Apklausos būdas – interviu respondento namuose. Tyrimas buvo atliekamas 2016 m. ir vyko 20 miestų ir 29 kaimuose. Bendras respondentų skaičius – 1001 asmuo. Tyrimą Mykolo Romerio Universiteto užsakymu pagal projektą „Socialinė ekonominė nelygybė: veiksniai, pasekmės gyvenimo kokybei ir mažinimo būdai“ Nr. GER-009/2015 atliko Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“. Lietuvos gyventojų ekonominio streso ir sunkumų tyrime buvo panaudoti įvairūs įvertinimo instrumentai.

Straipsnio autoriai, atsižvelgdami į Lietuvos statistikos departamento kasmet renkamą informaciją apie mūsų šalies namų ūkių gyvenimo sąlygas, skurdo rizikos lygį ir sudėtį, materialinį nepriteklį, būsto kokybę, gyventojų turimų skolų našta, sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą, galimybę patenkinti kai kuriuos vartojimo poreikius, kai kurių daiktų neturėjimą dėl lėšų stokos ir kt., tyrimo metu rinko informaciją apie respondentų galimybes patenkinti ne tik gyvybiškai būtinus poreikius, bet ir apsirūpinimą ilgalaikiu vartojimo prekėmis, papildant Lietuvos statistikos departamentu naudojamą sąrašą, taip pat vertino namų ūkių finansines galimybes pagal Ekonominių sunkumų skalę (*Measurement of Economic Hardship*, Hill T.D., Angel R. J., 2005), rinko duomenis apie namų ūkių taupymo tikslus, taupančių ir investuojančių namų ūkių dalį, įsiskolinusius namų ūkius, kartu stebėdami, ar yra ryškūs materialių gyvenimo sąlygų skirtumai pagal lytį, amžių, gyvenamąją vietą.

Ekonominis stresas analizuotas naudojant Ekonominio streso skalę (*Economic Stress Questionnaire (ESQ)*, Barlett C. P., Anderson C. A., 2013), kuri vertina, kiek streso, neigiamų emocijų sukelia su šalies ekonomika susiję įvykiai. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrimui buvo panaudota tik šios skalės dalis, t. y. 3 teiginiai: „Kai mąstau apie ekonominę padėtį, imu jausti stiprų nerimą“, „Man kelia nerimą, kaip reiktų rasti darbą, jei jo neturėčiau“, „Nerimauju, kad degalų

kainos taip išsaugs, jog nebegalėsiu vairuoti automobilio“. Ekonominio streso skalės *Cronbach alpha* Lietuvos gyventojų imtyje lygus 0,632.

Šiame tyrime buvo naudota ekonomikos poveikio skalė (*Economic Impact Scale*, Lauzun, H. M., Major, D. A., & Jones, M. P., 2012), kuria vertinama, kokį psichologinį poveikį namų ūkiams sukelia ekonominės krizės: „Dabartinė ekonominė padėtis paveikė mano gyvenimą“, „Išgyvenu dėl darbo vietos saugumo, susijusio su ekonomine situacija“, „Man kelia nerimą, kai mano įmonė / darbovietė išgyvena krizę (pristabdo gamybą ir pan.)“, „Man kelia nerimą, kai mano įmonė / darbovietė mažina darbuotojų skaičių“, „Dėl dabartinės ekonomikos kenčia mano šeima“. Ekonominio poveikio skalės *Cronbach alpha* Lietuvos gyventojų imtyje lygus 0,829.

Ekonominiai sunkumai šiame tyrime buvo analizuojami panaudojant klausimus iš Ekonominės deprivacijos skalės (*Economic Deprivation Measure*, Zvonkovic A. M.; Lee K.-H.; Brooks-Hurst E.; Lee N., 2014), kuria vertinama asmens ir namų ūkių finansinė gerovė ir planavimas, Ekonominių sunkumų skalės (*Measurement of Economic Hardship*, Hill T.D., Angel R. J., 2005), kuria vertinamos namų ūkių finansinės galimybės; Ekonominių sunkumų indekso (*Economic Hardship Index*, Adams A. E., Sullivan C. M. ir kt., 2008), kuriuo vertini materialiniai sunkumai (galimybės apmokėti sąskaitas, padengti kreditą ir pan). Ekonominių sunkumų skalės *Cronbach alpha* koeficientas Lietuvos gyventojų imtyje lygus 0,774. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrime naudoti klausimai pateikiami 1 lentelėje.

**1 lentelė. Ekonominių sunkumų matavimo skalės klausimai,
Cronbach alpha – 0,774, n=1001**

Kiek dažnai Jūsų namų ūkis turi skolintis pinigų, kad apmokėtų sąskaitas?
Kiek dažnai Jūsų namų ūkis turi atidėti kažko svarbaus, ko Jums reikia, pirkimą, nes neturite pakankamai pinigų?
Kiek dažnai Jūsų namų ūkis gali sau leisti tokius malonius dalykus kaip apsilankymas (kino) teatre ar restorane?
Kiek dažnai Jūsų namų ūkis susidūrė su sunkumais apmokant sąskaitas per paskutinius 12 mėnesių?
Ar Jūsų namų ūkis turi pakankamai pinigų, kad sau leistų gyventi tokiame būste, maitintis ir rengtis taip, kaip jaučiatės to verti?
Pamąstykite apie mėnesio pabaigą per paskutinius 12 mėnesių, ar likdavo pinigų Jūsų namų ūkyje?
Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūs ar kiti suaugę asmenys Jūsų namų ūkyje turėjo apriboti maistą ar nepavalgyti, nes nebuvo pakankamai pinigų?
Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūs ar kiti suaugę asmenys Jūsų namų ūkyje nevalgė visą dieną, nes nebuvo pakankamai pinigų?
Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūs buvote alkanas, nes negalėjote normaliai pavalgyti dėl pinigų trūkumo?
Ar per paskutinius 12 mėnesių netekote šiek tiek svorio, nes nebuvo pakankamai maisto?
Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūs ribojote maistą savo vaikams, nes nebuvo pakankamai pinigų?
Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūsų namų ūkio asmuo (vaikas) nepavalgė, nes nebuvo pakankamai pinigų?
Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūsų namų ūkio asmuo (vaikas) buvo alkanas, nes nebuvo finansinės galimybės nusipirkti daugiau maisto?

Vartojimui, taupymui, skoloms įvertinti (objektyviems duomenims surinkti) naudotas autorių sudarytas vertinimo instrumentas, remiantis Namų ūkio ekonomikos ir vartojimo klausimynu (*Household Economy and Consumption Questionnaire*, Flouri, Eirini, 2004) ir kitų tyrėjų darbais. Gyventojų polinkis taupyti ir taupymo tikslai vertinami, taikant dichotominę matavimų skalę, pasitenkinimas vartojimo ir pirkimo galimybėmis – ranginę (5 rangų) matavimų skalę.

Rezultatai

Ekonominiai sunkumai. Tyrimas leido nustatyti, kad einamosioms išlaidoms kas mėnesį arba nuolat turi skolintis 5,5 proc. namų ūkių. Maždaug tiek pat skolinasi kas ketvirtį. Taigi galima teigti, kad pirmoji – sunkiausiai besiverčianti – gyventojų decilinė grupė gyvena nuolat skolindamasi, antrasis decilis – skolinasi kas ketvirtį arba kasmet.

Kitas ekonominius sunkumus apibūdinantis požymis – pajamų pakankamumas norint įsigyti ką nors svarbaus. Pagal apklausos duomenis beveik trečdalis (29,3 proc.) teigia, kad jiems niekada netenka atidėti svarbaus pirkinio įsigijimo, trečdalis namų ūkių (32,3 proc.) kasmet turi atidėti svarbų pirkinį. Taigi, likęs trečdalis respondentų priklauso prie grupės namų ūkių, kurie nuolat atideda svarbius pirkinius dėl lėšų stokos.

Detaliau analizuojant namų ūkių pasiskirstymą pagal ekonominius sunkumus, matyti (2 lentelė), kad apie 28 proc. respondentų niekada nesusiduria su tokiais sunkumais kaip sąskaitų apmokėjimas ar ribotos galimybės įsigyti svarbų pirkinį. Apie 27 proc. namų ūkių niekada neįsiskolina, tačiau visgi pasižymi ribotomis pirkimo galimybėmis, t. y. kasmet turi atidėti namų ūkiui reikalingų pirkinių įsigijimą, o likę 45 proc. namų ūkių nuolat (kas mėnesį, ketvirtį ar kasmet) susiduria su ekonomiais sunkumais, turi riboti savo išlaidas, negalėdami patenkinti namų ūkiui svarbių poreikių arba yra priversti skolintis. Per pastaruosius 12 mėnesių 40 proc. namų ūkių patyrė sunkumų apmokant sąskaitas (28,5 proc. – vidutiniškai, 8,9 proc. – daug sunkumų, 2,4 proc. – itin daug sunkumų).

2 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal namų ūkių poreikį skolintis ir finansinės galimybės (respondentų skaičiumi, N=1001)

		Kiek dažnai Jūsų namų ūkis turi atidėti nusipirkimą kažko svarbaus, ko Jums reikia, nes neturite pakankamai pinigų?						Iš viso
		Niekada	Kasmet	Kas ketvirtį	Kas mėnesį	Visada	Nežino / neatsakė	
Kiek dažnai Jūsų namų ūkis turi skolintis pinigų, kad apmokėtų sąskaitas?	Niekada	282	273	103	49	96	3	806
	Kasmet	6	38	15	9	15	0	83
	Kas ketvirtį	3	12	16	8	15	2	56
	Kas mėnesį	1	0	6	12	27	0	46
	Visada	1	0	0	0	8	0	9
	Nežino / neatsakė	0	0	0	0	0	1	1
Iš viso		293	323	140	78	161	6	1001

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., N=1001.

Daugiau nei pusė respondentų (52,7 proc.) teigia, kad per paskutinius 12 mėnesių, mėnesio pabaigoje pinigų namų ūkyje nelikdavo, 20,5 proc. namų ūkių pinigų pristigdavo.

Lietuvos statistikos departamentas, atlikdamas Lietuvos namų ūkių gyvenimo sąlygų tyrimus, siekia išsiaiškinti, kokios namų ūkių galimybės valgyti mėsos, žuvies ar lygiaverčio vegetariško maisto bent kas antrą dieną, praleisti atostogas ne namie ir pan. Autoriai savo tyrime naudojo kitokį klausimą, tačiau taip pat domėjosi, kiek Lietuvos gyventojų gali sau leisti tokius malonius dalykus, kaip apsilankymas (kino) teatre ar restorane, t. y., kokia dalis respondentų balansuoja ant „išgyvenimo ribos“, visas pajamas skirdama būtiniausioms reikmėms, o kiek namų ūkių gali gyventi oriau. Deja, net 41,6 proc. respondentų (t. y. maždaug keturi „žemutiniai“ deciliai) teigia, kad to niekada negali sau leisti, o kas mėnesį pinigų dvasiniams poreikiams patenkinti ar laisvalaikiui skiria 15,4 proc. gyventojų, visada – 5,9 proc. Taigi, pagal šį kriterijų tik du deciliai nėra suvaržyti planuodami savo išlaidas ir gali skirti lėšų kitiems poreikiams. Panaši dalis namų ūkių – 38,8 proc. taip pat teigia neturintys pakankamai pinigų, kad galėtų sau leisti gyventi tokiaame būste, maitintis ir rengtis taip, kaip jaučiasi esą to verti. Tik apie 13,7 proc. jaučiasi turintys pakankamai pinigų ir gyvenantys savęs vertomis sąlygomis. Tačiau detaliau analizuojant respondentų pasiskirstymą, matyti, kad iš šių 13,7 proc. visgi tik apie 8 proc. kas mėnesį gali pasilikti pinigų santaupoms ar kitoms reikmėms, o kiti 5 proc., nepaisant gero gyvenimo sąlygų vertinimo, išleidžia visas savo pajamas arba netgi susiduria su pinigų stygiumi (3 lentelė). Maždaug tokia pat dalis namų ūkių

(apie 8 proc.) gyvena ypač sunkiomis sąlygomis, t. y. jiems nuolat trūksta pinigų, negali sau leisti gyventi būste, užtikrinančiame pakankamą gyvenimo kokybę, maitintis ir rengtis taip, kaip jaučiasi esą to verti.

Žinoma, šį rodiklį galima traktuoti kaip subjektyvų, nes gyventojai skirtingai suvokia „savęs vertas“ gyvenimo sąlygas, tačiau nepasitenkinimas esama materialine padėtimi ir finansinėmis galimybėmis yra vienas iš esminių gyvenimo kokybę ir gyventojų laimingumą apibūdinančių rodiklių, todėl 40 proc. gyventojų, gyvenančių sunkiomis, nepatenkinamomis sąlygomis yra didelį namų ūkių materialinį nepriteklį ir ekonominius sunkumus atspindintis rodiklis.

3 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal namų ūkių galimybes susikurti savęs vertą gerovę ir taupyti (respondentų skaičiumi, N=1001)

		Pamąstykite apie mėnesio pabaigą per paskutinius 12 mėnesių, ar likdavo pinigų Jūsų namų ūkyje?					Iš viso
		Pinigų liko daugiau nei pakankamai	Pinigų neliko	Pinigų trūko iki 10 proc.	Pinigų trūko daugiau nei 10 proc.	Nežino / neatsakė	
Ar Jūsų namų ūkis turi pakankamai pinigų, kad sau leistų gyventi tokiam būste, maitintis ir rengtis taip, kaip jaučiatės to verti?	Tikrai taip	83	43	7	2	2	137
	Galbūt taip	81	107	13	8	2	211
	Ir taip, ir ne	49	170	24	18	2	263
	Tikrai ne	40	208	51	81	8	388
	Nežino / neatsakė	0	0	1	0	1	2
Iš viso		253	528	96	109	15	1001

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., N=1001.

Ypač sunkias gyvenimo sąlygas atspindi ribotos namų ūkių galimybės tinkamai maitintis. Dėl pinigų stokos jaučiamas alkis arba nepamaitinti vaikai. Iš 4 lentelėje pateiktų respondentų atsakymų galima spėti, kad taikant dichotominę skalę, per pastaruosius 12 mėnesių riboti maistą turėjo net 15 proc. namų ūkių, pusė jautė alkį, o nuo 1,3 iki 3,7 proc. namų ūkių galima laikyti gyvenančiais ypač sunkiomis sąlygomis, nes turėjo riboti maistą net savo vaikams arba suaugę asmenys buvo priversti nevalgyti visą dieną.

4 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal namų ūkių galimybes tinkamai maitintis (respondentų skaičiumi, N=1001)

Klausimai	Taip	Ne	Neatsakė
1. Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūs ar kiti suaugę asmenys Jūsų namų ūkyje turėjo apriboti maistą ar nepavalgyti, nes nebuvo pakankamai pinigų maistui?	157	843	1
2. Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūs ar kiti suaugę asmenys Jūsų namų ūkyje nevalgė visą dieną, nes nebuvo pakankamai pinigų maistui?	37	962	2
3. Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūs buvote alkanas, nes negalėjote normaliai pavalgyti dėl pinigų trūkumo?	75	923	3
4. Ar per paskutinius 12 mėnesių netekote šiek tiek svorio, nes nebuvo pakankamai maisto?	47	952	2
5. Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūs ribojote maistą savo vaikams, nes nebuvo pakankamai pinigų?	28	971	2
6. Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūsų namų ūkio asmuo (vaikas) nepavalgė, nes nebuvo pakankamai pinigų?	13	986	2
7. Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūsų namų ūkio asmuo (vaikas) buvo alkanas, nes nebuvo finansinės galimybės nusipirkti daugiau maisto?	16	983	2

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Taupymas ir įsiskolinimai. Pagal 5 lentelėje pateiktus tyrimo rezultatus matome, kad pagrindiniai taupymo tikslai orientuoti į nelaimės, ligos, galimo darbingumo netekimo, darbo praradimo, finansinės nesėkmės atvejus; daugiau nei trečdalis (35,7 proc.) taupo tam tikrą sumą senatvei.

5 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal taupymo tikslus ir finansinę elgseną (proc.)

Gyventojų taupymo tikslai	Atsakusių „taip“ respondentų dalis (proc.)
taupo „juodai dienai“	45,6
taupo tam tikrą sumą senatvei	35,7
taupo vaikų, anūkų mokslui	13,1
taupo dideliam pirkiniui	37,8
taupo atostogoms	29,9
taupo ligos ar nelaimės atvejui	42,5
Gyventojų finansinė elgsena	
perka tam tikras prekes/paslaugas kreditu	14,4
investuoja	8,3

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Taupančiųjų „juodai dienai“ pasiskirstymas pagal lytį praktiškai tolygus (vyrų netgi 2 proc. didesnis). Pagal amžiaus grupes visiškai nuspėjama, kad didėjant amžiui, taupančiųjų dalis tik didėja: nuo 32,6 proc. 18–24 m. amžiaus grupėje ir iki 49 proc. 70 m. ir daugiau sulaukusiųjų amžiaus grupėje. Diferencijuojant respondentus pagal gyvenamąją vietą, matyti, kad daugiau linkę (arba išgali) taupyti didmiesčių ir sostinės gyventojai (50–55 proc.), turintys aukštesnįjį ar aukštąjį išsilavinimą, taupančių „juodai dienai“ kaimo gyventojų dalis – 42,4 proc. Senatvei daugiausia taupo 55–64 m. amžiaus didmiesčių gyventojai, dideliame pirkiniui ir atostogoms – apie pusę 18–44 m. amžiaus gyventojų, turinčių 1 ir daugiau vaikų bei įgiję aukštesnįjį arba aukštąjį išsilavinimą. Deja, tik kas penktas kaimo gyventojas išgali (arba yra linkęs) taupyti atostogoms, o sostinėje tokių gyventojų dalis – 44,4 proc. Ir suprantama, taupymo galimybės labai koreliuoja su gyventojų užimtumu ir užimamomis pareigomis – daugiausiai galintys taupyti yra dirbantys daugiau nei vienoje pareigose arba užimantys vadovaujančias pareigas.

Gyventojų finansinę elgseną ir kartu – menkas galimybes investuoti apibūdina žemas investuojančių respondentų procentas (8,3). Daugiausiai tai būdinga jaunesnio amžiaus vyrams (ypač 18–24 m. amžiaus grupėje), gyvenantiems didmiesčiuose, turintiems aukštąjį išsilavinimą, dirbantiems mažiau nei vienu, arba daugiau nei vienu etatu, užimantiems vadovaujančias pareigas, dirbantiems pagal terminuotą sutartį arba užsiimantiems kita apmokama veikla.

Apibendrinant galima teigti, kad tiek taupymo kryptys, tiek gyventojų finansinė elgsena atspindi ne itin gerą materialinę padėtį – kaip ir ekonominių sunkumų namų ūkiuose tyrimo atveju, taip ir čia išryškėja ta pati ~40 proc. gyventojų dalis, nuolat galvojanti apie „išgyvenimą“. Tai patvirtina ir Lietuvos gyventojų atsakymai apie jų pačių subjektyviai vertinamas vartojimo ir pirkimo galimybes – jomis nepatenkinti arba visiškai nepatenkinti 42,5 proc. respondentų.

Nors Lietuvos statistikos departamento duomenimis pastaruosiu metu (2014–2015 m.) beveik kas dešimtas namų ūkis turėjo vartojimo, studijų paskolą, buvo įsiskolinęs už išsimokėtinai pirktus daiktus ar gautas paslaugas, pagal autorių tyrimo duomenis, įsiskolinimų teigia turintys 14,4 proc. respondentų (6,3 proc. respondentų į šį klausimą neatsakė). Namų ūkiai, neturintys skolų, sudaro 79,3 proc. (žr. 6 lentelę).

Didesni įsiskolinimai (daugiau kaip 3000 Eur) būdingi jaunesnio amžiaus (25–44 m.) gyventojams ir pagal gyvenamąją vietą panašiai pasitaiko tiek tarp kaimo, tiek tarp sostinės gyventojų (5,4 ir 6,2 proc. atitinkamai). O mažesnės skolos (iki 299 Eur), kurios daugiau susijusios su būtiniausių poreikių patenkinimu, daugiau būdingos vyresnio amžiaus, nedirbantiems arba dirbantiems ne visu etatu ar pagal terminuotą darbo sutartį, profesinį išsilavinimą turintiems ir kaimo vietovėse gyvenantiems respondentams. Pagal šeiminių padėtį daugiau įsiskolinti tenka išsiskyrusioms, 3 ir daugiau vaikų turinčioms šeimoms.

6 lentelė. Namų ūkių įsiskolinimų pasiskirstymas pagal lytį, amžių, gyvenamąją vietą (proc. nuo respondentų, N=1001)

		Namų ūkis neturi skolos	Iki 299 Eur	300–2999 Eur	3000 Eur ir daugiau	Nežino / neatsakė
Lytis	Vyras	78,2	6,1	4,9	4,4	6,4
	Moteris	80,3	5,1	4,2	4,2	6,2
Amžius	18–24 m.	88,0	2,2	3,3	3,3	3,3
	25–34 m.	65,4	6,2	9,2	14,6	4,6
	35–44 m.	72,6	4,4	6,7	8,9	7,4
	45–54 m.	73,2	7,7	8,3	3,0	7,7
	55–64 m.	81,1	9,7	1,7	2,3	5,1
	65–70 m.	81,7	6,5	1,1		10,8
	70 m. ir daugiau	90,9	1,9	1,4		5,8
Gyvenamoji vietovė	Kaimas (mažiau nei 3 000 gyventojų)	65,4	8,6	6,6	5,4	14,0
	Miestelis (nuo 3 000 iki 5 000 gyventojų)	90,0		5,0	5,0	
	Miestas (nuo 5 000 iki 80 000 gyventojų)	82,1	7,3	5,3	4,1	1,2
	Didmiestis (Kaunas, Klaipėda, Panevėžys, Šiauliai)	83,7	3,0	3,3	2,3	7,7
	Sostinė (Vilnius)	87,1	3,9	2,2	6,2	0,6
Iš viso:		79,3	5,6	4,5	4,3	6,3

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Respondentai, nurodę, kad turi gražinti vartojimo paskolą, paskolą studijoms, paskolą už išsimokėtinai pirktus daiktus ar gautas paslaugas (N=207), teigia, kad jiems paskola nėra našta – 6,3 proc., šiekia tokia našta – 28 proc., labai didelė našta – 30 proc. (35,7 proc. į šį klausimą neatsakė). Kaip labai didelę finansinę naštą paskolą pažymėjo daugiau vyrai nei moterys, 18–24 m. ir 45–54 m. amžiaus grupių, miesto gyventojai, išsiskyrę asmenys, taip pat šeimos, turinčios 3 ir daugiau vaikų.

Siekdami išsiaiškinti, ar skirtingas pajamas turinčių kvintilių grupės skiriasi pagal ekonominio streso, ekonomikos poveikio ir ekonominių sunkumų įverčius, atlikti Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupiniai palyginimai. 7 lentelėje esantys tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus ekonominių sunkumų skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių ($H(2) = 207.801, p = 0.000$), kai viduriniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 buvo daugiau kaip du kartus

didesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5. Ekonomikos poveikio įverčiai taip pat statistiškai reikšmingai skyrėsi tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių ($H(2)=24.469$, $p=0.000$). O ekonomikos poveikio vidutiniai rangai buvo didžiausi vidutinių pajamų K3 kvintilyje. Ekonominio streso įverčiai taip pat statistiškai reikšmingai skyrėsi tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių ($H(2)=25.934$, $p=0.000$). Bet ekonominio streso vidutiniai rangai buvo didžiausi vidutinių pajamų K3 kvintilyje. Gali būti, jog tokius ekonomikos poveikio ir ekonominio streso rezultatus apsprendė skalių klausimai, kuriuose minimos darbo netekimo arba degalų kainų išaugimo rizikos, o mažiausias pajamas gaunantiems asmenims šios rizikos gali būti neaktualios.

7 lentelė. Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal Psichologinės gerovės, psichologinio kapitalo, emocinės patirties ir ekonominių sunkumų skales, Kruskal-Wallis testas (n=1001)

	Pajamų kvintiliai	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
Ekonominis stresas	K1	172	424.96	25.934	4	<0.001
	K2	199	459.79			
	K3	249	549.92			
	K4	194	530.60			
	K5	187	518.95			
Ekonomikos poveikis	K1	172	425.78	24.469	4	<0.001
	K2	199	460.99			
	K3	249	545.57			
	K4	194	526.77			
	K5	187	526.68			
Ekonominiai sunkumai	K1	172	717.25	207.801	4	<0.001
	K2	199	560.98			
	K3	249	516.06			
	K4	194	415.82			
	K5	187	306.57			

Siekiant išsiaiškinti, ar subjektyvi stratifikacija, savęs priskyrimas skirtingoms socialinės-ekonominės padėties grupėms susijęs su skirtingais ekonominio streso, ekonomikos poveikio ir ekonominių sunkumų įverčiais, buvo atlikti Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupiniai palyginimai. 8 lentelės tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus ekonominių sunkumų skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos grupių ($H(2)=352.246$, $p=0.000$), kai vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausių grupėje buvo keturis kartus didesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje. Ekonomikos poveikio įverčiai taip pat statistiškai reikšmingai skyrėsi tarp skirtingų subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupių ($H(2)=16.756$, $p=0.000$), subjektyviai neturtingiausių grupėje

jie buvo didesnis nei subjektyviai turtingųjų grupėje. Ekonominis stresas buvo didžiausias viduriniajame sluoksnyje, kuriam priklausantys ne visuomet gali oriai gyventi ($H(2)= 18.513, p=0.000$). Tokius duomenis galėjo lemti atsakymų rezultatai apie degalų kainas, o subjektyviai neturtingiausieji, tikėtina, automobiliais nesinaudoja arba naudojami labai mažai.

8 lentelė. Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal Psichologinės gerovės, psichologinio kapitalo, emocinės patirties ir ekonominių sunkumų skales, Kruskal-Wallis testas (n=998)

	Subjektyvi stratifikacija	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
Ekonominis stresas	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	396.82	18.513	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	518.17			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	508.25			
	Patys neturtingiausi	45	502.07			
Ekonomikos poveikis	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	401.89	16.756	3	0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	511.12			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	514.53			
	Patys neturtingiausi	45	535.93			
Ekonominiai sunkumai	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	201.08	352.246	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	442.45			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	686.55			
	Patys neturtingiausi	45	881.06			

Išvados

1. Didžioji dalis (apie 40 proc.) Lietuvos namų ūkių yra nuolat slegiami rūpesčių dėl sunkios materialios padėties, patiria ekonominius sunkumus, jaučia pinigų stygių ar turi skolintis. Tyrimo duomenys neleidžia objektyviai nustatyti materialių gyvenimo sąlygų diferenciacijos, nes daugeliu atvejų galima išsiaiškinti tik disponavimą tam tikru turtu nežinant jų vertės (pvz., automobilio ar mobilaus ryšio telefono). Įmanoma tik

nustatyti, ar yra / nėra išiskolinimų, egzistuoja galimybė taupyti ar ne. Tačiau analizuojant duomenis pagal gyvenamąją vietą, amžiaus grupes, lytį, išsilavinimą, užimtumą, matome tam tikras tendencijas, kurios padeda susidaryti sunkiau besiverčiančio gyventojų sluoksniu paveikslą – dažniausiai (tačiau ne pagal visus parametrus) – tai kaimo vietovių, jauni arba pensinio amžiaus sulaukę gyventojai, žemesnį išsilavinimą turintys, daugiau nei 3 vaikus auginantys namų ūkiai.

2. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus ekonominių sunkumų skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių, kai vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 buvo daugiau nei du kartus didesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5. Ekonomikos poveikio ir ekonominio streso įverčiai taip pat statistiškai reikšmingai skyrėsi tarp skirtingas pajamas turinčių kvintilių grupių. Ekonomikos poveikio ir ekonominio streso vidutiniai rangai buvo didžiausi vidutinės pajamas turinčių K3 kvintilyje. Gali būti, jog tokius ekonomikos poveikio ir ekonominio streso rezultatus lėmė skalių klausimai, kuriuose minimos darbo netekimo arba degalų kainų išaugimo rizikos, o mažiausias pajamas gaunantiems asmenims šios rizikos gali būti neaktualios.
3. Atskleisti statistiškai reikšmingi ekonominių sunkumų skirtumai tarp skirtingų subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos grupių, kai vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausių grupėje buvo keturis kartus didesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje. Ekonomikos poveikio įverčiai taip pat statistiškai reikšmingai skyrėsi tarp skirtingų subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupių, subjektyviai neturtingiausių grupėje jie buvo didesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje. Ekonominis stresas buvo didžiausias viduriniajame sluoksnyje, kuris ne visuomet gali oriai gyventi, bet gali būti, kad tokius duomenis lėmė klausimai apie degalų kainas, o subjektyviai neturtingiausieji, tikėtina, automobiliais nesinaudoja arba naudojami labai mažai.

Literatūra

1. 2003 m. birželio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1177/2003 dėl Bendrijos statistikos apie pajamas ir gyvenimo sąlygas (ES-SPGS) (OL 2004 m. specialusis leidimas, 16 skyrius, 1 tomas, p. 207).
2. 2013 m. vasario 7 d. Komisijos reglamentas (ES) Nr. 112/2013, kuriuo įgyvendinamos Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (EB) Nr. 1177/2003 dėl Bendrijos statistikos apie pajamas ir gyvenimo sąlygas (ES-SPGS) nuostatos dėl 2014 m. šaltinių tikslinių kintamųjų, susijusių su materialiniu nepriteklumi, sąrašo (OL 2013 L 37, p. 2).
3. Adams, A. E.; Sullivan, C. M.; Bybee, D.; Greeson, M. R. Development of the scale of economic abuse. *Violence Against Women*, 2008, 14(5), 563–588. DOI: 10.1177/1077801208315529.
4. Barlett, C. P.; Anderson, C. A. Direct and indirect relations between the Big 5 personality traits and aggressive behavior. *Personality and Individual Differences*, 2012, 52, 870–875.
5. Barlett, C. P.; Anderson, C. A. Examining media effects: The General Aggression and General Learning Models. Chapter in E. Scharrer (Ed.), *Media Effects/Media Psychology*. Blackwell Publishing, 2013, 108–127.
6. Flouri, E. Exploring the relationship between mothers' and fathers' parenting practices and children's materialist values. *Journal of Economic Psychology* 2004, 25 (6), 743–752.
7. Hill, T. D.; Angel, R. J. Neighborhood disorder, psychological distress, and heavy drinking. *Social Science and Medicine*, 2005, 61, 965–975.
8. Lauzun, H. M.; Major, D. A.; Jones, M. P. Employing a conservation of resources framework to examine the interactive effects of work domain support and economic impact on work-family conflict. *The Psychologist-Manager Journal*, 2012, 15, 25–36.
9. Renahy, E.; Alvarado-Llano, B.; Koh, M.; Quesnel-Vallée, A. Income and economic exclusion: do they measure the same concept? *International Journal for Equity in Health* 11(1):4 · January 2012. Doi: 10.1186/1475-9276-11-4.
10. Zvonkovic, A. M.; Lee, K. H.; Brooks-Hurst, E.; Lee, N. Recession jitters among professional class families perceptions of economic strain and family adjustments. *Journal of Family Issues*, 2014, 35(6), 755–775.

Economic stress and economic hardship of Lithuanian population from the perspective of social economic inequality

Vaida Servetkienė, Aistė Diržytė, Aleksandras Patapas

Abstract

Many authors investigating the quality of life have recently begun to examine economic stress to help promoting legitimate, effective and ethical public administration solutions. It is argued that economic stress has a negative impact on society's well-being, thereby creating direct and indirect losses to the state. This study is aimed at identifying the economic difficulties of residents of Lithuania, as well as the economic stress in different income groups. This paper presents some results of the survey, which was conducted in 2016 in Lithuania (n=1001). The results showed that the vast majority (about 40 percent) of Lithuanian households experience economic difficulties and a significant lack of money. The results revealed statistically significant economic hardship and economic stress differences in different income quintile groups and different subjective socio-economic status groups. Authors indicate that additional research is needed.

Vaida Servetkienė, Ekonomikos mokslų daktarė, Mykolo Romerio universiteto Gyvenimo kokybės laboratorija.

El. paštas: vaida@mruni.eu

Vaida Servetkienė, Doctor of Economics, Life Quality Laboratory at Mykolas Romeris University.

E-mail: vaida@mruni.eu

Aistė Diržytė, Mykolo Romerio universiteto Psichologijos instituto profesorė, Psichologinės gerovės tyrimų laboratorijos vadovė, psichologijos mokslų daktarė.

El. paštas: aidir@mruni.eu

Aistė Diržytė, Doctor of Psychology is an Associated Professor at the Institute of Psychology, Mykolas Romeris University, Head of Psychological Wellbeing Research Laboratory.

E-mail: aidir@mruni.eu

Aleksandras Patapas, Mykolo Romerio universiteto Viešojo administravimo instituto docentas, filosofijos mokslų daktaras.

El. paštas: patapas@mruni.eu

Aleksandras Patapas, Doctor of Philosophy is an Associated Professor at the Institute of Public Administration, Mykolas Romeris University.

E-mail: patapas@mruni.eu

Straipsnis įteiktas 2016 m. kovo–rugsėjo mėn., recenzuotas, parengtas spaudai 2016 m. gruodžio mėn.